

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча
атайын өкүлүнүн жана координаторунун кеңсеси

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү

боюнча парламенттер
үчүн негизги аракет
багыттары

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү улуттук мыйзамдык алкактар канчалык күчтүү болсо, ошончолук натыйжалуу болот. 2000-жылы «Адамдарды, өзгөчө аялдар менен балдарды сатууну алдын алуу, аны басуу жана жазага тартуу протоколу» - Палермо протоколу - кабыл алынгандан бери мамлекеттер адамдарды сатууну кылмыш катары аныктоо жана бул кылмышка алдын алуу, жазага тартуу жана коргоо аркылуу жооп берүүгө мүмкүндүк берген негизги алкакты түзүү багытында олуттуу прогресске жетишти. Бирок кылмыштын мүнөзү өзгөргөн сайын, мыйзам чыгаруу жооптору ошол өзгөрүүлөргө дал келе албай калды. ЕККУ аймагындагы парламенттер кылмыштын табиятынын жана көлөмүнүн өзгөрүшүн эске алган, заманбап жана комплекстүү жоопту камсыз кыла турган жаңы мыйзамдар менен ченемдик актыларды кабыл алуу керек.

Парламенттердин мыйзамдык жооп чараларын жаңылоосуна көмөктөшүү үчүн Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча атайын өкүлдүн жана координатордун кеңсеси (OSR/CTHB) тез арада күчөтүлгөн аракеттерди талап кылган төмөнкү негизги багыттарды аныктады:

- улуттук деңгээлде адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча комплекстүү жооп чараларын камсыз кылуу;
- бардык жабырлануучуларды өз убагында аныктоо жана узак мөөнөттүү жардамга жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу;
- глобалдык камсыздоо чынжырчаларындагы мажбурлап эмгек кылдырууга байланышкан адамдарды сатуунун алдын алуу;
- сексуалдык эксплуатацияны шарттаган суроо-талапты азайтуу боюнча чараларды көрүү;
- технологиялар аркылуу жеңилдетилген адамдарды сатуу жана онлайн эксплуатация маселелерин чечүү.

БУУнун Транс улуттук уюшкан кылмыштуулукка каршы Конвенциясын жана адамдарды, өзгөчө аялдар менен балдарды сатуу фактыларын алдын алуу, басуу жана жазага тартуу жөнүндө протоколун ратификациялагандан кийин мамлекеттер адамдарды сатууну кылмыш катары таанып, өздөрүнүн кылмыш-жаза кодекстери же улуттук мыйзамдарынын башка жоболору аркылуу тиешелүү беренелерди киргизишти. Мындан тышкары, белгилүү бир кырдаалдарга байланыштуу же аныкталган муктаждыктарды эске алуу менен, айрым юридикацияларда адамдарды сатууга каршы күрөшүүнү жөнгө салган атайын мыйзамдар (мисалы, башпаанек берүү же миграция боюнча) кабыл алынган. Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча Улуттук иш-аракет пландары орто мөөнөттүү стратегиялык документтер катары каралганы менен, көпчүлүк ЕККУга катышуучу мамлекеттерде алар толук иштелип чыкпай келет. Натыйжада улуттук деңгээлдеги адамдарды сатууга каршы аракеттерде туруктуулуктун жана ырааттуулуктун олуттуу боштуктары байкалууда.

Эл аралык деңгээлдеги адамдарды сатууга каршы күрөшүү алкактары – БУУнун Палермо протоколу да, ЕККУнун милдеттенмелери да – кылмышты алдын алуу, жабырлануучуларды коргоо, кылмышкерлерди жоопко тартуу жана көп тараптуу өнөктөштүккө негизделген «4Р» ыкмасын талап кылат. Чындыгында болсо, улуттук жана аймактык деңгээлдеги адамдарды сатууга каршы чаралар көбүнчө укук коргоо органдарына гана басым жасоо менен чектелип, алдын алуу жана коргоо багыттары мыйзамдарда толук чагылдырылбайт же дайыма кылмыш-жаза сот адилеттиги менен байланышпайт. Мындан тышкары, адамдарды сатууга байланыштуу маселелерди мыйзам аркылуу жөнгө салууда эпизоддук жана бир жолку ыкмалардын колдонулушу функциялардын жана механизмдердин кайталанышына же тескерисинче, адамдарды сатуунун алдын алуу системасында боштуктардын пайда болушуна алып келүү коркунучун жаратат. Мүлктүк ээлик сезиминин жоктугу, айрыкча укук коргоо органдары эмес башка мамлекеттик мекемелерде, көп мекемелик ыкманын де-юре жана де-факто жоктугуна алып келет. Натыйжада башка мамлекеттик институттар адамдарды сатууга каршы бардык аракеттердин толук жүгүн адистештирилген милиция бөлүмдөрү жана улуттук координациялык органдар көтөрөт деп күтүшөт. Уюмдардын жалпы мандатына гана таянуу, алардын адамдарды сатуунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча конкреттүү ролдору менен милдеттери так белгиленбеген учурда, улуттук деңгээлде бирдиктүү ыкманын жок болушуна алып келип, адамдарды сатуу менен алектенгендер пайдалана турган боштуктарды жаратышы мүмкүн. Акыры, адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча узак мөөнөттүү стратегиялык багыттарды жана жетекчилик берүүнү камсыздаган комплекстүү улуттук мыйзамдык институттар жок болгон шартта, Улуттук иш-аракеттер пландары сыяктуу орто мөөнөттүү стратегияларды же улуттук багыттоо механизмдери өңдүү кошумча ченемдик актыларды иштеп чыгуу кыйынга турат, айрыкча саясий кырдаал өзгөрүп турганда же башка артыкчылыктарда.

Парламенттер эмне кыла алышат?

Адамдарды сатууга каршы улуттук деңгээлде комплекстүү жооп кайтарууну камсыз кылууда парламенттер эң жогорку жоопкерчиликти аткарат. Мыйзамдарда адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча бирдиктүү жана толук камтылган «бирдиктүү борбор» жаратуунун зарылдыгын эске алуу менен, парламенттер өкмөт жана жарандык коом менен кызматташтыкта адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча комплекстүү мыйзамды иштеп чыгып, кабыл алууга чакырылат.

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча комплекстүү мыйзамдарды кабыл алуу

Мындай мыйзамды кабыл алуу мамлекеттин бул багыттагы саясатынын негизги компоненттерин бекемдөөгө жана адамдарды сатууга каршы күрөшүүдө 4Р (алдын алуу, коргоо, жоопко тартуу жана өнөктөштүк) комплекстүү ыкмасын камсыздоого жардам берет. Бул мыйзам улуттук деңгээлдеги аракеттерди бирдиктүү алкакка бириктирип, мамлекеттик институттардын, ошондой эле жарандык коомдун, жергиликтүү коомчулуктардын жана жеке сектордун ролдорун жана милдеттерин так аныктайт. Натыйжада коомдун бардык бөлүктөрүн камтыган ыкмага, аракеттердин бири-бирин толуктоосуна жана ресурстардын натыйжалуу пайдаланылышына шарт түзүлөт. Мыйзамды кабыл алуу адамдарды сатууга каршы күрөшүүнүн уюштуруучулук жана укуктук негиздерин түзүүгө да шарт түзөт. Бул адам укуктарына негизделген, жабырлануучуга багытталган, гендердик сезимтал, травма тууралуу маалымдуулукка таянган жана жаш өзгөчөлүктөрүн эске алган ыкмалардын бардык аракеттерге жетекчилик кылышын камсыздайт. Ошондой эле мындай мыйзам өлкөдөгү адамдарды сатууга каршы күрөшүү системасын күчөтүүнүн баштапкы чекити болуп саналат. Ал мамлекеттин эл аралык милдеттенмелерине жана ЕККУ аймагындагы мыкты тажрыйбаларга ылайык Улуттук деңгээлдеги адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча координатордун, репортердун¹, Комиссиянын же жумушчу топтун, ошондой эле мамлекет жетектеген Улуттук багыттоо механизмдеринин мандаттарын түзүүгө же бекемдөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча Мыйзамдын улуттук деңгээлдеги каршы комплекстүү аракеттер системасындагы негизги ролу

Мыйзам өзгөчө кырдаалдарда жана кризистик шарттарда адамдарды сатууга каршы аракеттерди туруктуу жүргүзүү жана багыттоо үчүн да маанилүү курал болуп саналат. Ал, айрыкча балдарды, транзиттик же баруу өлкөлөрүндө катталган жана жашаган жерлери боюнча коргоого муктаж адамдар тууралуу маалыматты тез алмаштыруу үчүн так жол-жоболорду түзүүгө шарт түзүшү керек. Бул алардын дайынсыз жоголушунун алдын алууга жана адамдарды сатууга кабылуу коркунучун азайтууга жардам берет. Мындан тышкары, мыйзам адамдарды сатууга жогорку коркунуч бар деп эсептелген жерлерди үзгүлтүксүз көзөмөлдөөнү жеңилдетүүгө тийиш. Бул жерлер сексуалдык кызмат көрсөтүү тармагы, көчө кайырчылыгы, экономиканын бейрасмий секторлору же жогорку тобокелдикке ээ бизнес тармактары менен байланыштуу болушу мүмкүн. Мындай көзөмөл адамдарды сатууга каршы иш алып барган өкүлдөргө кылмышкерлердин тынымсыз өзгөрүп турган ыкмаларына жараша жооп чараларын ыкчам жөндөөгө мүмкүндүк берет, ошондой эле бир эле чөйрөдө иштеген мекемелердин ортосунда маалымдуулукту, кызматташууну жана маалымат алмашууну күчөтөт.

Бул сыяктуу мыйзамдар АКШда (2000-жылдагы «Адамдарды сатуу курмандыктарын коргоо жөнүндө мыйзам»), Украинада (2011-жылдагы Адамдарды сатууга каршы күрөшүү жөнүндө мыйзам), Улуу Британияда (2015-жылдагы «Заманбап кулчулук жөнүндө мыйзам»), Казакстанда (2024-жылдагы Адамдарды сатууга каршы күрөшүү жөнүндө мыйзам) жана ЕККУ аймагынын айрым башка өлкөлөрүндө бар.

Мамлекеттин адамдарды сатуу фактыларынын курмандыктарын өз убагында аныктоо жана жардам көрсөтүү боюнча милдети эң негизги талаптардын бири болуп саналат. Бул эл аралык укуктук документтерде бекитилген жана ЕККУга катышуучу мамлекеттердин негизги милдеттенмелеринин бири. Бирок жабырлануучуларды жетиштүү коргоо бүгүнкү учурда адам сатууга каршы аракеттерде олуттуу жана чечилбей келе жаткан көйгөй бойдон калууда. Бул төмөнкү көрүнүштөрдө айкын байкалат: жабырлануучуларды аз санда аныктоо, алардын муктаждыктарына ылайыкташкан реабилитация кызматтарынын жетишсиздиги, (кайра) коомго кошулуу мүмкүнчүлүктөрүнүн так эместиги жана - эң кейиштүүсү - жабырлануучулардын жазага тартылышы же кайрадан сатылып кетиши.

Жабырлануучуларга жардам көрсөтүүнүн кылмыш-жаза сот адилеттиги процесстерине катышуу менен байланышы натыйжалуу аныктоо жана коргоо жолунда чоң тоскоолдук бойдон калууда. Жабырлануучулар укук коргоо органдары менен кызматташкысы келбешинин себептери көп: өч алуудан коркуу, өз тагдырына болгон көзөмөлдү жоготуу сезими, бийлик органдарына ишенбөөчүлүк, же кылмыш иши аяктагандан кийин узак мөөнөттүү чечимдердин жоктугу. Бул факторлор жардам көрсөтүүгө тоскоол болбошу керек; тескерисинче, алардын маанилүүлүгүн дагы бир жолу баса белгилейт. Адамдарды сатууга каршы күрөшүү тармагындагы адистер жабырлануучуларды кызматташууга «түртмөлөөгө» аракет кылган, кызмат көрсөтүүлөрдү алардын төргөө менен кызматташуу шартына байланыштырып койгон мамиледен баш тарта турган убакыт келди. Анын ордуна басым жабырлануучуларды алдын ала активдүү аныктоого жана кылмыш-жаза сот адилеттиги системасынан көз каранды болбогон комплекстүү жардам көрсөтүүгө жасалышы керек.

Парламенттер эмне кыла алышат?

ЕККУнун «Жабырлануучуларды биринчи орунга коюу: Аныктоо жана жардам көрсөтүүнүн 'социалдык жолу'» аттуу бас-ылмасы кылмыш-жаза сот адилеттиги системасынан тышкары адам сатуу жабырлануучуларын алдын ала активдүү аныктоо жол-жоболорун кабыл алуу жана ишке ашыруу боюнча катышуучу мамлекеттерге сунуштарды берет. Бул аныктоо жол-жобосу адамдарды сатууга кабылгандарды аныктоонун «социалдык жолу» деп мүнөздөсө боло турган ыкмага таянат. Бул термин идентификация процесси кылмыш-жаза сот адилеттиги системасынан көрө, же ага кошумча түрдө, социалдык кызмат көрсөтүү мекемелерин же жарандык коом уюмдарын катыштырууну билдирет.

Адамдарды сатууга кабылган жабырлануучуларды расмий түрдө аныктоо жана аларды узак мөөнөттүү жардам менен камсыз кылуу боюнча мамлекеттик социалдык коргоо мекемелерине милдеттендирген мыйзамдарды кабыл алуу

Адамдын же баланын адам сатуу жабырлануучусу катары аныкталышы – аларды коргоонун биринчи этабы. Көп өлкөлөрдө адам сатууга кабылган деп таанылуу – дал ушул категориядагы жабырлануучуларга арналган атайын кызматтарга жана колдоого жетүүнүн негизги шарты болуп саналат; бул качкындарга же балдарга арналган жалпы кызматтардан өзгөчөлөнөт. Аныктоонун негизги максаты – мүмкүн болгон күбөлөрдөн же кылмыштын жабырлануучуларынан далил топтоо эмес, же адам сатууда эксплуатацияланган адамдардын санын аныктоо үчүн маалымат чогултуу да эмес. Анын башкы милдети – мамлекеттин коргоо көрсөтүү боюнча милдетин ишке киргизүү, анын ичинде бардык түрдөгү жардамды камсыз кылуу.

«Социалдык жол» ыкмасы мамлекеттик социалдык коргоо мекемелеринин мүмкүнчүлүктөрүн максималдуу пайдаланууга шарт түзөт жана алардын адам сатууга кабылгандарда кирген аялуу калкты колдоо боюнча мандатын күчөтөт. Бул ыкма мындай мекемелерге жабырлануучуларды расмий таанууга жана аларды толук калыбына келтирүү үчүн бар болгон коргоо механизмдерин колдонууга ыйгарым укук берет. Эң маанилүүсү – бул ыкма жабырлануучуларга өзүнө каршы жасалган адам сатуу фактыларын далилдөөдөгү басымды кыйла азайтат жана тескерисинче, аларга айыгуу, реабилитация жана укуктарын калыбына келтирүү жолун сунуштайт. «Социалдык жол» аркылуу аныктоо процедурасы жабырлануучуларга дароо, кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү жардамды баштап бериши керек. Мындай жардамга психосоциалдык жана медициналык колдоо, укуктук жардам, убактылуу жашоо жана иштөөгө уруксаттар, үй-бүлөнү сактап калуу жана кайра бириктирүү, балдар үчүн жашына ылайык кам көрүү жана билим берүү, депортациялык чечимдерди убактылуу токтотуу кириши мүмкүн.

Мындай жардам кылмыш-жаза сот адилеттиги системасы менен кызматташуу шартына байланышы керек. Ошол эле учурда, практика көрсөтүп тургандай, «социалдык жол» ыкмасын колдонуу жана жардам көрсөтүүгө артыкчылык берүү жабырлануучулардын өз тагдырына болгон көзөмөлүн калыбына келтирип, коомдогу бардык процесстерге, анын ичинде кылмыш иштери боюнча төргөөгө катышуу ыктымалдыгын жогорулатат. Алар өздөрүн даяр сезген кезинде укук коргоо органдарына көрсөтмө берүүдөн баш тартпайт. Чынында, жабырлануучуну өз убагында аныктоо жана колдоо көрсөтүү укук коргоо органдары менен кызматташууну кыйла жеңилдетет жана пайдалуу далилдерди камсыздоого жардам берет, анткени жабырлануучулар көп учурда кылмышкерлердин иликтенишине жардам берүүгө даяр жана жөндөмдүү болушат. Мындан тышкары, адам сатуу жабырлануучуларын өз убагында аныктоо алардын адам сатууга түздөн-түз байланышкан аракеттери үчүн жаңылыш айыпталып, жазага тартылып калуу коркунучун азайтат жана укук коргоо органдарына ресурстарды дал кылмышкерлерди иликтөөгө жана сотко жеткирүүгө багыттоого мүмкүндүк берет.

Парламенттер мыйзамдар аркылуу алдын ала жана кеңири масштабда жабырлануучуларды аныктоону, ошондой эле комплекстүү жардам көрсөтүүнү беките алышат. Бул укук коргоо органдарынан тышкары мамлекеттик жана мамлекеттик эмес субъекттердин да аныктоо боюнча жоопкерчилигин белгилеген «социалдык жол» ыкмасын да камтышы керек. Мындан тышкары, парламенттер ЕККУга катышуучу мамлекеттердин эл аралык милдеттенмелеринде² көрсөтүлгөн адамдарды сатууга кабылгандардын «жазага тартылбоо принцибин» мыйзамдарга жана саясатка киргизүүгө тийиш. Кошумча түрдө мыйзам чыгаруучулар адам сатууга кабылгандардын кылмыш жоопкерчилигине байланыштуу маселелерди жөнгө салуучу укуктук жоболорду кабыл алышы же өзгөртүшү зарыл. Аларга адам сатуу менен түздөн-түз байланышы бар кылмыштарды жоюу же өкүмдөрдү жокко чыгаруу сыяктуу эрежелер кирет. Бул мыйзамдык жоболорду ишке киргизүү жана натыйжалуу колдонуу өзгөчө маанилүү. Анткени айрым учурларда «жазага тартылбоо принциби» иш жүзүндө колдонулбай калышы мүмкүн же кылмыш иши жүрүп жатканда кеч колдонулуп калуу коркунучу бар.

Мажбурлап эмгекке тартуу максатындагы адамдарды сатуу – абдан кирешелүү кылмыш жана ал күнүмдүк товарлар менен кызматтарды өндүрүү тармактарында барган сайын көбүрөөк кездешүүдө.

Мунун алдын алуу үчүн жеке адамдар, өкмөттөр жана бизнесер тийиштүү текшерүү жана маалыматтуу сатып алуулар сыяктуу коопсуздук чараларын кабыл ала алышат. Бул чаралар эксплуатацияга негизделген рынокту жок кылууга жардам берет. Концепция жөнөкөй: мажбурлап эмгекке тартуу максатындагы адамдарды сатууну токтотуу үчүн биз аны каржылоону токтотушубуз керек. Бул жоопкерчиликтүү компаниялар үчүн тең атаандаштык шарттарды түзүүгө да көмөк көрсөтөт.

Мурда мамлекет жетектеген аракеттер негизинен этикалык керектөөнүн ыктыярдуу формаларына жана корпоративдик социалдык жоопкерчилик боюнча милдеттендирбеген принциптерге таянган. Бул чаралар маалымдуулукту жогорулатканы менен, эксплуатацияны жоюуда натыйжалуу боло алган жок. Андыктан күчтүү коргоо чаралары шашылыш талап кылынат. Ушуга байланыштуу, барган сайын көп мамлекеттер жеткирүү чынжырларына тийиштүү текшерүү боюнча мыйзамдарды кабыл алууда. Бирок учурдагы мыйзамдарга киргизилген өзгөртүүлөр – айрыкча отчеттуулук талаптарына жана мониторингдин көлөмүнө байланыштуу – алардын натыйжалуулугун алсыратуу коркунучун жаратат. Адамдарды сатуу дүйнөлүк жана татаал жеткирүү чынжырчаларынын каалаган деңгээлинде орун алышы мүмкүн. Ошондуктан бардык баскычтарда комплекстүү жана аткарылышы милдеттүү мониторинг жүргүзүү өтө маанилүү.

Парламенттер эмне кыла алышат?

Парламенттердин бул көйгөйгө мамлекеттин реакциясын жакшыртуу үчүн бир нече күчтүү инструменттери бар. Алардын катарына бизнес жеткирүү чынжырчаларынан мажбурлап эмгек кылдырууну аныктап, жоюуну талап кылган тийиштүү текшерүү боюнча укуктук милдеттенмелерди киргизүү жана мажбурлап эмгек менен өндүрүлгөн товарлар менен кызматтардын импортун тыюу сыяктуу чаралар кирет.

Тийиштүү текшерүү боюнча мыйзамдарды кабыл алуу

Тийиштүү текшерүү боюнча жоболор бизнестерди (көбүнчө белгилүү бир өлчөмдөн чоң компанияларды) өздөрүнүн жеткирүү чынжырчаларында эксплуатацияны аныктап, аны жоюу боюнча чараларды көрүүгө милдеттендирет. Мыйзам талаптарын аткармаган компаниялар үчүн жарандык же кылмыш жоопкерчилиги каралышы мүмкүн жана жабыркаган адамдар же топтор үчүн келтирилген зыянды калыбына келтирүү механизмдерин түзөт. Аткарууну камсыздоо үчүн көзөмөл механизмдери киргизилгенде, мындай мыйзамдар мажбурлап эмгекке тартууга каршы күрөштө корпоративдик аракеттердин күчүн колдонууга мүмкүндүк берет.

Бул сыяктуу мыйзамдардын артыкчылыктары көп. Биринчиден, ал адилетсиз атаандаштык учурларын ачыкка чыгарып, аларды жоюуга жардам берет жана ишканалар үчүн тең атаандаштык шарттарды камсыздайт. Экинчиден, ал ийкемдүү ыкмаларды колдонууга мүмкүндүк берет: мисалы, белгилүү бир укуктарга же тармактарга гана багытталса да болот, же адам укуктары, экологиялык жана социалдык маселелерди кеңири камтыса да болот. Үчүнчүдөн, бул ишканалардын ресурстарына жана тобокелдик профилине жараша реалдуу, мазмундуу чараларды көрүүсүн стимулдайт – жалпы процесстерден же галочка коюу сыяктуу көнүгүүлөрдөн

алыс кылат. Акырында, ал бизнес тарабынан буга чейин эле колдонулуп келген тийиштүү текшерүү процесстерине таян-гандыктан, кошумча отчеттуулук талаптарынан келип чыга турган административдик жүктү азайтат.

Тийиштүү текшерүү боюнча мыйзамдардын мисалдарын Францияда (2017-ж. «Көзөмөл милдети жөнүндө» мыйзам), Нидерландыда (2019-ж. «Балдар эмгегине каршы тийиштүү текшерүү жөнүндө» мыйзам), Германияда (2021-ж. «Жеткирүү чынжырчаларында корпоративдик тийиштүү текшерүү милдеттери жөнүндө» мыйзам), Норвегияда (2021-ж. «Ачыктык жөнүндө» мыйзам), ошондой эле Европа Бирлигинде (2024-ж. «Корпоративдик туруктуулук боюнча тийиштүү текшерүү жөнүндө» директива – CSDDD) көрүүгө болот. Башка мисалдарга ЕККУнун жеткирүү чынжырчалары боюнча онлайн ресурстар³ жыйнагынан да таанышууга болот.

Мамлекеттик сатып алууларды күчтөндүрүү

Парламенттер бул ыкманы мамлекеттик сатып алууларга да жайылтышы керек. Мамлекеттик мекемелер көптөгөн тармактарда товарлар менен кызматтарды ири көлөмдө сатып алуучулар болуп саналат жана мажбурлап эмгек кылдырууга каршы күрөшүүдө, ошондой эле адилеттүү атаандаштыкты камсыздоодо олуттуу таасир эте алышат. Мамлекеттик уюмдар үчүн товарлар менен кызматтарды сатып алууну жөнгө салган мыйзамдарга жана эрежелерге өзгөртүүлөрдү киргизүү мамлекеттик каражаттардын мажбурлап эмгекке аралашкан ишканаларды каржылоосуна жол бербөөдө маанилүү рол ойнойт. ЕККУнун «Жеткирүү чынжырчаларында» эмгекти эксплуатациялоо максатында адамдарды сатууга жол бербөө боюнча мамлекеттик чаралар үчүн үлгүлүү көрсөтмөлөрү⁴ парламенттер ушундай саясаттарды кантип кабыл ала аларын жана улуттук мыйзамдарды иштеп чыгууда пайдаланууга мүмкүн болгон укуктук жоболорду сунуштайт.

Импортко тыюу салуу механизмдерин колдонууга мүмкүнчүлүк түзүү

Импортко тыюу салуулар мажбурлап эмгек колдонулган товарларга соода чектөөлөрүн киргизет. Бул чек ара жана бажы органдарына мыйзам бузуу шегі бар товарларды кармоого, алардын жүгүртүүгө киришин токтотууга, конфискациялоого же импорттоочуларга айып салууга ыйгарым укук берет. Мажбурлап эмгек колдонуу коркунучу жогору болгон товарлардын рынокко киришин чектөө аркылуу импортко тыюу салуулар адам сатууга кабылгандардын эксплуатациясы аркылуу өндүрүлгөн продукциялардын жүгүртүүгө чыгышын алдын алат.

Бул мыйзамдардын артыкчылыгы, айрыкча товарларды кабыл алуучу өлкөлөр үчүн, керектөөчүлүк экономикалык күчтү колдонуу аркылуу ички рынокто адилеттүү атаандаштыкты камсыз кылууга мүмкүндүк берүүсүндө. Ал мажбурлап эмгек колдонулган товарларды өлкөнүн чегинен тышта кармоо менен ишке ашат. Мындай чаралар адам укуктарын коргоого салым кошуп, башка өлкөлөрдөгү эмгек шарттарына таасир эте алат. Ошондой эле мажбурлап эмгек белгилүү бир товарды өндүрүүдө же белгилүү бир аймакта кеңири тараган учурларда, бул мыйзамдар тийиштүү текшерүү боюнча мыйзамдарды бекемдеп турат.

Бул сыяктуу саясаттын мисалдары Америка Кошмо Штаттарында, Канадада жана Европа Биримдигинде колдонулуп келет, ошондой эле ЕККУга катышуучу башка мамлекеттер жана кызматташтык боюнча өнөктөштөр тарабынан да каралууда.

3. <https://communities.osce.org/display/CTHBSOURCE>

4. <https://www.osce.org/cthb/371771>

Сексуалдык эксплуатация максатындагы адамдарды сатуу – адамдарды сатууга байланышкан эң кеңири тараган көрүнүштөрдүн бири болуп, дүйнө боюнча аныкталган бардык жабырлануучулардын кеминде 36% таасир этет. Бул түрү адам сатуучулар үчүн эң кирешелүү болуп саналат – бардык мыйзамсыз кирешелердин 73% же жылына 170 миллиард АКШ долларынан ашуун каражатты алып келет. Бул мыйзамсыз пайда – кылмышты жасоонун экономикалык түрткүсү. Сексуалдык эксплуатация максатындагы адамдарды сатуу – эркектер адам сатуу жабырлануучулары менен сексуалдык кызматтар үчүн акы төлөй турганын билген адам сатуучулардын мүдөөсүнөн улам жасалат.

Сексуалдык кызматтарды сатып алуучулардын ушул суроо-талапты жаратышы жабырлануучулардын эксплуатациясын күчөтүп, адам сатууга кабылган адамдар көргөн сансыз физикалык жана психологиялык зомбулуктар үчүн сатып алуучуларды да жооптуу кылат.

Сексуалдык эксплуатация максатындагы адамдарды сатууну шарттаган суроо-талапка каршы күрөшүү – ЕККУга катышуучу мамлекеттер үчүн өтө маанилүү чара. Бул эл аралык укуктук милдеттенме да болуп саналат: Палермо протоколунун бардык тараптары, анын ичинде ЕККУга катышкан 55 мамлекет, суроо-талапты азайтуу боюнча чараларды көрүүгө милдеттүү.

Парламенттер эмне кыла алышат?

ЕККУнун «Сексуалдык эксплуатация максатындагы адамдарды сатууга шарт түзгөн суроо-талапты азайтуу»⁵ аттуу документи мамлекеттерге суроо-талапты азайтуу боюнча эл аралык милдеттенмелерин аткарууга жардам бере турган сунуштарды берет жана ЕККУ аймагында учурда колдонулуп жаткан натыйжалуу чараларды баса белгилейт. Парламенттер бул чаралардын айрымдарын кабыл алып, алардын ишке ашырылышын камсыз кылууга эң ылайыктуу институт болуп эсептелет.

Эң негизгиси, парламенттердин суроо-талапка каршы чара көрүү мүмкүнчүлүктөрү кылмыш-жаза сот адилеттиги чаралары менен эле чектелбейт: ЕККУ аймагы боюнча колдонулуп жаткан алдын алуу боюнча күчтүү чаралар да бар жана аларды парламенттер колдой алышат.

Сексуалдык кызматтарды сатып алуучуларды жоопкерчиликке тартуу

Мамлекеттер адам сатууга кабылгандардан сексуалдык кызмат сатып алган адамдарды жоопкерчиликке тартууга тийиш. Сексуалдык эксплуатация максатындагы адамдарды сатуу контекстинде катуу жоопкерчилик принциптери сатып алуучунун адам жабырлануучу экенин билген-билбегенине карабастан, сексуалдык кызмат сатып алууну кылмыш катары карайт жана бул – кылмыш-жаза сот адилеттиги системасындагы эң натыйжалуу жана пайдалуу куралдардын бири болуп саналат.

Акча адам **сатуучуларга** берилгени менен, аны адам сатууга кабылгандардан сексуалдык кызмат **сатып алган эркектер** төлөшөт.

Мындай мыйзамдар сатып алуучунун ниетине же анын билип-билбегенине эмес, жабырлануучуга келтирилген зыянга басым жасайт. Бул ыкма адам сатууга кабылгандардын кызматтарын «билип туруп пайдаланган» учурларды гана жазалаган мыйзамдарга караганда жабырлануучуларды жакшыраак коргойт (сатып алуучу билгенби-жокпу – жабырлануучу үчүн айырмасы жок). Ошондой эле мындай жоболор кылмышкерлерди жоопкерчиликке тартууну жеңилдетет жана мыйзамдарды көйгөйдүн көлөмүнө ылайык масштабдоого мүмкүндүк берет.

Бул сыяктуу мыйзамдар Улуу Британияда (2003-жылдагы «Сексуалдык укук бузуулар жөнүндө» мыйзам), Америка Кошмо Штаттарында (2015-жылдагы «Адам сатуу курмандыктарына адилеттик жөнүндө» мыйзам), жана Кипрде (2019-жылдагы «Адамдарды сатуу жана эксплуатациялоонун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү жана жабырлануучуларды коргоо жөнүндө» мыйзам) бар.

Суроо-талапка каршы күрөшүү боюнча улуттук жумушчу топ түзүү

Суроо-талапты активдүү түрдө азайтууга багытталган мыйзамдарды кабыл алуудан тышкары, парламенттер алдын алуу чараларына да көбүрөөк көңүл бурушу керек. Бул, атап айтканда, суроо-талапка багытталган алдын алуу аракеттерин күчөтүү менен байланыштуу. ЕККУ аймагында калыптанып келаткан жакшы тажрыйбалардын бири – практиктерден жана негизги кызыкдар тараптардан турган жумушчу топ түзүп, улуттук деңгээлдеги аракеттерди талдоо, суроо-талапка багытталган программалардын таасирин изилдөө, жаңы демилгелерди сунуштоо жана алардын аткарылышын мониторинг кылуу.

Технологиялар аркылуу жеңилдетилген адамдарды сатууга каршы күрөшүү

Бүгүнкү күндө маалыматтык жана байланыш технологиялары колдонууга жеңил, арзаныраак жана кеңири жеткиликтүү болгону үчүн адам сатуучулардын негизги куралына айланып калды. Адам сатуучулар технологияларды курмандыктарды азгыруу жана тартуу, аларды көзөмөлдөө жана моюн сундуруу, сексуалдык кызмат көрсөтүүлөрдү интернетте жарыялоо же түз эфирде эксплуатациялоо (мисалы, веб-камера аркылуу) аркылуу колдонушат. Бул адам сатуунун көлөмүн, географиялык масштабын жана кылмыштын аткарылыш ылдамдыгын кескин арттырды. Ошону менен бирге эксплуатациянын жаңы формаларын пайда кылды – мисалы, балдарды сексуалдык актыларды түз эфирде жасоого мажбурлоо – жана эксплуатация рыногун кеңейтти. Кылмыш барган сайын интернетке жана шифрленген билдирүү жөнөтүү платформаларына өтүп жаткандыктан, кылмышкерлердин анонимдүүлүгү жогорулап, алардын тармактары майда бөлүнүп, укук коргоо органдарына адам сатууну аныктоо жана ага каршы күрөшүү кыйындады.

Тилекке каршы, мыйзамдар жана ченемдик укуктук актылар технологиянын кеңири жана өсүп жаткан кыянаттык менен колдонулушуна артынан ээрчип жетпей калды. Өлкөлөргө балдарга жана чондорго карата технология аркылуу жеңилдетилген адамдарды сатууга бөгөт коюу, маалыматтык жана байланыш технологиялары адам сатуу кылмыштарын жасоо үчүн пайдаланылып кетүү коркунучун азайтуу, онлайн-платформаларды эксплуатацияны алдын алуу боюнча так чараларды көрүүгө милдеттендирүү жана коомду коргой албаган учурларда аларды жоопкерчиликке тартуу үчүн тез арада жаңы саясаттык инструменттер керек.

Парламенттер эмне кыла алышат?

Акыркы жылдары ЕККУ мамлекеттер бул тенденцияны токтотуп, онлайн мейкиндиктеги адам сатуу жана эксплуатацияны токтотуу үчүн көрө ала турган саясаттык чараларды, анын ичинде парламенттер лидерлик ролду ойной ала турган багыттарды камтыган бир катар саясаттык көрсөтмөлөрдү иштеп чыкты. Өткөн жыл бул багытта оң жылыштарды да көрсөттү. Айрыкча Улуу Британияда «Онлайн коопсуздук жөнүндө»⁶ мыйзамдын жана Европа Биримдигинде «Санариптик кызматтар жөнүндө»⁷, актынын кабыл алынышы – онлайн платформаларды мыйзамсыз контентке, анын ичинде адамдарды сатууга байланышкан материалдарга каршы күчтүү чараларды көрүүгө милдеттендирет. Бул – контентти катуураак модерациялоо жана ачыктык эрежелерин бекемдөө аркылуу ишке ашууда. Технологиялык өнүгүүлөр жаратып жаткан чакырыктарга көңүл күчөп, ЕККУга катышуучу бир катар мамлекеттерде олуттуу аракеттер көрүлүп жатканына карабастан, парламенттер онлайн коопсуздукту артыкчылык катары кароону камсыздаган жана укук коргоо органдарына технология аркылуу жеңилдетилген адам сатууну натыйжалуу иликтөө жана технологиялык инструменттерди колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүчү жөнгө салуучу алкактарды мындан ары дагы күчөтө алышат.

Коопсуздукту артыкчылык кылган жөнгө салуу реформасын кабыл алуу

Парламенттер коопсуздукту жогорулатуучу, технологиялык компаниялар үчүн милдеттүү тийиштүү текшерүү талаптарын киргизген жана онлайн мейкиндикте зыяндуу аракеттерди мониторинг кылуу жана билдирүү боюнча стандарттарды белгилеген мыйзамдарды кабыл алышы керек. Бул чаралар ыктымалдуу жабырлануучуларды коргоого жана келечектеги эксплуатация учурларынын алдын алууга жардам берет.

Мындай жөнгө салуу онлайн платформаларды төмөнкүлөрдү аткарууга милдеттендириши керек:

6. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50>

7. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en

1. Күчтүү алдын алуу чараларын киргизүү, анын ичинде:
 - а. Продуктыларды жана системаларды долбоорлоо, иштеп чыгуу жана колдонууга берүүдө «коопсуздук боюнча дизайн» принциптерин колдонуу;
 - б. Сексуалдык мүнөздөгү материалдарга тартылган, жүктөгөн жана көргөн адамдардын жашын текшерүү;
 - в. Сексуалдык мүнөздөгү материалдарда чагылдырылган адамдардын макулдугун текшерүү; жана
 - г. Жаратылган зыяндуу контентти билдирүү жана өчүрүү боюнча ачык, оңой табыла турган механизмди камсыз кылуу.
2. Өз ишмердүүлүгүндө жана системаларында кыянаттык менен пайдалануу коркунучтарын аныктоо жана азайтуу үчүн тийиштүү текшерүү жүргүзүү, анын ичинде:
 - а. Эксплуатациялык материалдарды жана платформалардын туура эмес колдонулушун алдын ала активдүү мониторинг кылуу, ошондой эле коомчулук тарабынан түздөн-түз компанияларга билдирүү мүмкүнчүлүгүн түзгөн механизмдерди киргизүү;
 - б. Зыяндуу контентти ыкчам өчүрүү жана аны тергөө/соттук иштерде колдонуу мүмкүнчүлүгүн сактоо үчүн коопсуз сактоо;
 - в. Мыйзамсыз контент жөнүндө тиешелүү/ыйгарым укуктуу органдарга билдирүү; жана
 - г. Мамлекеттик мыйзамдардын алкагындагы бар болгон механизмдер аркылуу же зарыл учурда жаңы жоболорду киргизүү аркылуу мыйзамдуу онлайн платформаларды адамдарды сатууга көмөктөшүүдө алардын сайттары колдонулушуна каршы активдүү роль алууга стимулдаштыруу.
3. Жасалма интеллект (AI) алып келген өсүп жаткан коркунучтарды чечүү, анын ичинде:
 - а. Жасалма интеллектти коопсуздукту, ачыктыкты жана этикалык колдонулушту камсыздай тургандай кылып жөнгө салуу; жана
 - б. Адамдарды эксплуатациялоого мүмкүнчүлүк берген AI практикаларын чектөө – мисалы, адамдардын чечимине таасир этип, алсыздыктарын пайдаланган же жөн гана профилдөө негизинде бирөөнүн кылмыш жасоо тобокелдигин алдын ала айта турган системаларды колдонууга тыюу салуу.

Жөнгө салуучу алкактар жазалоочу санкциялардан көрө, көйгөйдү оңдоого багытталган аткаруу механизмдерин да камсыздоого тийиш. Компаниялардын жоопкерчилигин, ачыктык стандарттарын жана аткарууну камсыз кылуу механизмдерин түзүү артыкчылыктуу багыт болушу керек.

Бул түрдөгү жөнгө салуунун аспектиери Германияда (2017-ж. «Социалдык тармактарда мыйзамдын аткарылышын жакшыртуу жөнүндө» Акты), Америка Кошмо Штаттарында (2017-ж. FOSTA), Австралияда (2021-ж. «Онлайн коопсуздук жөнүндө» Акты), Улуу Британияда (2023-ж. «Онлайн коопсуздук жөнүндө» Акты), ошондой эле Европа Бирлигинде (2022-ж. «Санариптик кызматтар жөнүндө» Акты) бар.

Технология аркылуу жеңилдетилген адамдарды сатуу фактыларын натыйжалуу иликтөөнү жана технологиялык инструменттерди колдонуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү

Технологиянын жардамы менен адам сатууну иликтөөдөгү жол-жоболук жана жөнгө салуучулук кыйынчылыктар – далилдерди алуудан тартып, чек ара аркылуу электрондук далилдерди алмашууга жана сотто электрондук далилдерди колдонууга чейин – адам сатууга каршы тергөөлөргө жана жоопко тартууга тоскоолдук кылууда, адам сатуучулардын жазасыз калышына көмөктөшүүдө жана жабырлануучулар үчүн адилеттүүлүктүн орношуна тоскоол болууда.

Парламенттер кылмыш-процессуалдык кодекстерди жаңылап, укук коргоо органдарына санариптик маалыматтарды колдонууга жана бөлүшүүгө укуктук мүмкүнчүлүк бериши керек. Бул иш-аракеттер төмөнкүлөрдү камтуусу зарыл: онлайн платформалар тарабынан мыйзамсыз контентти сактоону жөнгө салуу; зарыл учурларда укук коргоо органдарына түздөн-түз көңүл бурдурбай түзмөктөргө кирүү мүмкүнчүлүгүн берүү жана онлайн иликтөөлөр аркылуу далилдерди алуу; ошондой эле кылмышка каршы күрөштө эң заманбап технологиялык куралдарды колдонуу.

Кийинки кадам: ЕККУ кандайча жардам бере алат?

ЕККУнун Адамдарды сатууга каршы күрөшүү боюнча атайын өкүлүнүн жана координаторунун кеңсеси (OSR/CTHB) ЕККУ аймагында саясаттык чараларды иштеп чыгууда чоң тажрыйбага ээ жана өзүнүн мандатына ылайык, парламенттерге адам сатууга каршы күрөшүү боюнча мыйзамдык инструменттерди өркүндөтүүдө жардам берүүгө даяр. Көбүрөөк маалымат алууга кызыксыңдар, биз менен info-cthb@osce.org дарегин аркылуу байланышсаңыздар болот же www.osce.org/cthb сайтына кайрылсаңыздар болот.